

The Comparative Survey of the Bases of Fault-based Liability and Strict Liability in Tort(s) Law of Iran and England

Qassem Khadem Razavi
Elyas No'i

Abstract

Fault can be defined as not behaving like a reasonable man and plays a great role in tort(s) law. General rules of tort(s) law, whether based on fault or not, fall under “fault-based liability” or “strict liability”. While fault-based liability is accepted as a principle in tort(s) law of Iran and England, strict liability is an obvious exception to it. This principle in torts law of England, unlike Iran, has not been considered explicitly but can be extracted from case study of different kinds of torts. To sum up, besides differences in legal families of Common Law and Civil Law, similarities in general rules of tort(s) in Iran’s and England’ law are not refutable. However there are disparities in the way these rules are extracted.

Keywords

Fault-based Liability, Strict Liability, Liability, Fault, Reasonable Man.

بررسی تطبیقی مبانی مسئولیت مبتنی بر تقصیر و بدون تقصیر در حقوق مسئولیت مدنی ایران و انگلستان

تاریخ دریافت: ۹۴/۷/۲۶

تاریخ پذیرش: ۹۴/۹/۲۲

قاسم خادم رضوی*
الیاس نوعی**

چکیده

تقصیر به معنای تجاوز و تعدی از رفتار و عملکرد انسانی معقول و متعارف است. تقصیر نقش قابل توجهی در حقوق مسئولیت مدنی ایفا می‌کند؛ به نحوی که قواعد عمومی مسئولیت مدنی، بسته به اینکه بر مبنای تقصیر یا بدون توجه به آن وضع شده باشند، در یکی از دو دسته مسئولیت مبتنی بر تقصیر و مسئولیت بدون تقصیر می‌گنجند. مسئولیت مبتنی بر تقصیر در حقوق ایران و انگلستان به عنوان اصل پذیرفته شده است. البته این اصل، در حقوق انگلستان بر خلاف حقوق ایران، در قالب یک قاعده کلی نیامده و از بررسی موردی خطاهای مدنی مختلف قابل استخراج است. مسئولیت بدون تقصیر نیز در حقوق دو کشور به صورت استثنایی بر اصل مسئولیت مبتنی بر تقصیر مطرح شده است. در پایان می‌توان گفت علی‌رغم اینکه حقوق دو کشور، ریشه در دو نظام حقوقی مختلف یعنی کامن لا و سیویل لا دارد، شباهت قواعد کلی مسئولیت مدنی آنها کم نیست و تنها در نحوه استخراج اصل مسئولیت مبتنی بر تقصیر و استثنای مسئولیت بدون تقصیر، تفاوت‌هایی مشاهده می‌شود.

واژگان کلیدی

مسئولیت مبتنی بر تقصیر، مسئولیت بدون تقصیر، مسئولیت، تقصیر، شخص معقول و متعارف

* استادیار دانشگاه علوم قضایی | ghkrazavi@ujss.ac.ir

** کارشناس ارشد حقوق خصوصی | elyas.noee@gmail.com

مقدمه

مساله اضرار به غیر از دیرباز مورد توجه قرار گرفته و قانون‌گذاران از توجه به عوامل ورود زیان غافل نبوده و به آن، در حوزه مسئولیت مدنی پرداخته‌اند. به همین دلیل حقوق مسئولیت مدنی^۱، تعهدات شهروندانی را که با هم زندگی مشترک اجتماعی دارند مورد مطالعه قرار می‌دهد و به بررسی قواعدی می‌پردازد که بر همگان تحمیل می‌شود تا از اضرار ناروا به دیگران پرهیز شده و در صورت لزوم زیان‌های وارده جبران شوند.^۲

معمولا در مسئولیت مدنی، تنبیه یا مجازات به عنوان یک هدف نیست^۳ و این امر به حقوق کیفری سپرده می‌شود^۴. بنابراین در حقوق مسئولیت مدنی دو هدف اصلی مد نظر قرار می‌گیرد که عبارتند از جبران خسارت^۵ و بازدارندگی (تذخیر یا پیشگیری)^۶. آنچه در جبران خسارت مورد توجه قرار می‌گیرد این است که بار ضرر و زیان از ذمه ی زیان دیده برداشته شده و بر عهده شخص وارد کننده زیان گذاشته شود^۷. در بازدارندگی نیز هر دو جنبه‌ی شخصی و عمومی مورد توجه است. در بازدارندگی شخصی خواننده به اصلاح عمل خود وادار می‌شود و بازدارندگی عمومی از طریق تحمیل هزینه‌ها بر افرادی که در حوادث زیان بار شرکت نموده‌اند، باعث کاهش هزینه‌ها می‌گردد. (p51 , cooke , 2009 ؛ کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۳۹ ؛ مدنی، ۱۳۸۳، ج ۳، ص ۲۳ ؛ عمید زنجانی، ۱۳۸۹، ص ۲۹ ؛ یزدانیان، ۱۳۸۶، ص ۴۶)

قواعد مسئولیت مدنی در نظام‌های حقوقی غرب عمری بس طولانی دارند؛ این قواعد در یونان باستان متولد شده و پا به عرصه ی وجود نهادند، به رومیان به ارث رسیدند و ریشه در حقوق انگلستان دواندند. با این حال قواعد مسئولیت مدنی تا قرن ۱۹ میلادی تحولی خاص به خود ندیدند. (p15 , 2009 , calnan) برخی اندیشمندان حقوق غرب همچون «هولمز»^۸ معتقدند مسئولیت مدنی اولیه با عمد، تجاوز از اخلاق و انتقام‌گیری‌های شخصی شروع شد، به تدریج به سوی بی‌احتیاطی گام برداشت و در آخرین مرحله با مسئولیت بدون تقصیر مواجه شد. این در حالی است که برخی دیگر، همچون «ویگمور»^۹ بر

این عقیده‌اند که مسئولیت مدنی اولیه با مسئولیت های بدون تقصیر آغاز شد و به تدریج رنگ و بویی اخلاقی گرفته و گام در راه رسیدن به بی احتیاطی نهاد. (miller , 2011 , p2)

در حقوق اسلام نیز از مدت‌ها پیش دو قاعده اتلاف و تسبیب مورد توجه بوده است، بطوری که ایراد ضرر به طور مستقیم و بالمباشره راه، اتلاف و ایراد ضرر مع الواسطه راه، تسبیب می‌گویند. البته جدایی اتلاف از تسبیب نه در روایات شیعه و نه در آثار قدما، یعنی در قرون اولیه، به چشم نمی‌خورد و نخستین بار در قرن پنجم در آثار شیخ طوسی و ابن براج مطرح شد. در آثار اهل سنت نیز آغاز جدایی مباشرت از تسبیب را می‌توان در آثار سرخسی مشاهده نمود. (محقق داماد، ۱۳۸۹، ص ۱۱۷؛ حکمت نیا، ۱۳۸۶، ص ۸۰)

۱. مفهوم تقصیر

مسئولیت مدنی یا مبتنی بر تقصیر است و یا بدون تقصیر. در حقوق انگلستان مسئولیتی که از عمد و بی احتیاطی ناشی شده باشد، تحت عنوان مسئولیت مبتنی بر تقصیر بررسی می‌گردد. مسئولیت بدون تقصیر نیز در مواردی مطرح می‌شود که صرف ورود زیان، موجب ایجاد مسئولیت می‌گردد، صرف‌نظر از اینکه عمل وارد کننده زیان، عمداً صورت گرفته یا ناشی از بی احتیاطی او باشد.

تقصیر را در زبان انگلیسی **fault** می‌گویند. در فرهنگ حقوقی بلک، تقصیر به معنای خطا یا اشتباه در قضاوت یا رفتار آمده است؛ به عبارت دیگر تقصیر به هر نوع انحراف از احتیاط یا هر نوع تکلیفی که از بی توجهی، عدم صلاحیت، کجروی یا سوء نیت ایجاد شود، اشاره دارد. اما تقصیر در حقوق مدنی به معنای عدم مطابقت رفتار یک شخص با رفتار متعارف در جامعه است، بطوریکه رفتار مذکور باعث ورود خسارت به دیگری شود؛ اعم از اینکه عمداً یا از روی بی احتیاطی صورت گرفته باشد. در حقوق مسئولیت مدنی نیز تقصیر عبارت است از سوء رفتاری که عمداً یا از روی بی احتیاطی ارتکاب

یافته و نقض یک تکلیف حقوقی را در پی دارد. و در تعریفی مشابه در حقوق قراردادهای، تقصیر به معنای عدم اجرای تعهدی نافذ در یک قرارداد است که عمدا یا از روی بی احتیاطی صورت می‌پذیرد.

(Black's law dictionary: "Fault")

بنابراین تقصیر اعم از بی‌احتیاطی (Negligence) است. اگرچه ارائه تعریفی دقیق از بی احتیاطی همواره مورد بحث بوده (Harpwood, 2009, p21)، اما این امر غیر ممکن نیست. بی‌احتیاطی در فرهنگ‌های حقوقی انگلیسی چنین تعریف شده است: عدم بکارگیری احتیاطی که شخصی معقول و محتاط در شرایط مشابه بکار می‌بندد. در این مفهوم، ارتکاب هر عمل بدون رعایت معیاری که حقوق برای پیشگیری از ایجاد خطر غیرمعقول در نظر می‌گیرد، بی‌احتیاطی است مگر در مواردی که عمل مذکور بدون توجه به حقوق غیر، به صورت عمدی و ارادی و با آگاهی از ورود خسارت به دیگران ارتکاب یافته باشد؛ که در آن صورت از گستره بی احتیاطی خارج شده و پا به قلمر تقصیر عمدی می‌گذارد. بنابراین ترک عملی که شخصی معقول ترک نمی‌کند و ارتکاب عملی که شخصی معقول مرتکب نمی‌شود، بی‌احتیاطی است. (Black's Law Dictionary: "Negligence"; Oxford Dictionary of Law: "Negligence")

بر مبنای تعریف فوق، بی احتیاطی در حقوق مسئولیت مدنی انگلستان به معنای ارتکاب عمل (اعم از فعل یا ترک فعل) از روی بی‌توجهی و بدون رعایت احتیاط کافی برای احتراز از ورود زیان است، که بدون قصد ورود خسارت به زیان‌دیده صورت می‌پذیرد. ازینرو باید گفت در این حوزه از حقوق انگلستان تفکیکی بین بی‌احتیاطی و بی‌مبالاتی وجود ندارد و بی‌احتیاطی به عنوان یک خطای مدنی مستقل و مشخص، ممکن است ناشی از فعل یا ترک فعل باشد. در این مفهوم، رفتار شخص با رفتار شخصی معقول در آن اوضاع و احوال، که معیاری نوعی است، سنجیده می‌شود. (Cooke, 2009, p50) در واقع بی‌احتیاطی را باید به معنای عدم ایجاد تعادل بین منافع زیان‌دیده و سایر منافع یا ایجاد یک خطر غیرمعقول (غیرمتعارف) برای دیگری دانست

(Porat, 2003 , p106) که وارد کننده زیان می توانست و می بایست با انجام اقدامات پیشگیرانه از وقوع آن جلوگیری کند. در این معنی اگرچه شخص بی احتیاط مرتکب تقصیر شده اما تقصیر او خفیف تر از تقصیر کسی است که عامدانه یا با علم به ورود زیان به دیگری، دست به عملی می زند.

(Simons , 2002 , p4)

به عبارت دیگر تقصیر یک وضع خاص ذهنی^{۱۱} است که بسته به حالات مربوطه ممکن است به معنای عمد^{۱۲}، بی احتیاطی^{۱۳} یا سوء نیت^{۱۴} باشد. البته امروزه مفهوم تقصیر از یک وضع یا حالت ذهنی، به یک الگوی حقوقی و نوعی^{۱۵} درآمده که بر مبنای مصالح اجتماعی شکل گرفته است.

(Cooke , 2009 , p9)

در ترمینولوژی حقوق نیز با اشاره به ماده ۹۵۳ قانون مدنی، تقصیر به معنای تعدی و تفریط آمده است بطوری که هم فعل و ترک فعل را در بر می گیرد و هم عمد و غیرعمد. (جعفری لنگرودی، ۱۳۹۰، ج ۲، ش ۵۱۰۷) سایر حقوقدانان ایران نیز غالباً با تکیه بر مواد ۹۵۱ تا ۹۵۳ قانون مدنی، تعدی و تجاوز از رفتار انسان های عادی، محتاط، متعارف و معقول را تقصیر می دانند. (کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۳۵۷؛ صفایی و رحیمی، ۱۳۹۰، ص ۱۵۴؛ قاسم زاده، ۱۳۸۷، ص ۸۰؛ مدنی، ۱۳۸۳، ج ۳، ص ۹۹؛ کاتوزیان، ۱۳۸۸، ص ۲۰۵؛ اصلانی، ۱۳۸۴، ص ۸۰؛ حاجی نوری، ۱۳۹۱، ص ۱۴۷)^{۱۶}

همانطور که از گفته های فوق پیداست، ضابطه تقصیر، عدم پیروی عامدانه یا از روی بی احتیاطی، از رفتاری است که به عنوان رفتار معقول و متعارف شناخته شده و از نظر حقوق، الگویی برای افراد جامعه محسوب می شود.^{۱۷} و این ضابطه در حقوق ایران و انگلستان دارای تفاوت چندانی نیست.

اکنون که مفهوم تقصیر و یکسانی نسبی آن در دو کشور مورد بررسی قرار گرفت، باید تقسیم بندی قواعد کلی مسئولیت مدنی را بر اساس مفهوم مذکور مطمح نظر قرار داد. بنابراین با معیار قراردادن تقصیر، قواعد کلی مسئولیت

مدنی در حقوق ایران و انگلستان دو مبحث جداگانه تحت عنوان مسئولیت مبتنی بر تقصیر و مسئولیت بدون تقصیر مورد بررسی قرار خواهد گرفت.^{۱۸}

۲. مسئولیت مبتنی بر تقصیر^{۱۹}

امروزه حقوق نوین مسئولیت مدنی تاکید زیادی بر مفهوم تقصیر دارد^{۲۰} اما زمان زیادی از رویکرد مذکور نمی‌گذرد. مورخان حقوقی نظریات مختلفی را در مورد اهمیت تقصیر در حقوق پیشین مطرح نموده‌اند، اما مسلم آن است که اهمیت اثبات تقصیر در جهت اثبات مسئولیت مدنی، از اواخر قرن ۱۹ افزایش یافت. پس از آنکه «چادویک»^{۲۱} و دیگر اندیشمندان آن زمان، اقدام به طرح دیدگاه‌های جدید خود نمودند، تغییراتی در نگرش اجتماعی بوجود آمد که باعث شد قواعد و مقرراتی که در صدد بهبود شرایط کارگران، مستاجران و شهروندان بود، رو به فزونی نهد و با پیشرفت علم و افزایش توانایی اثبات سببیت، راه اثبات انتساب مسئولیت نیز هموارتر شود. در نتیجه به تدریج حرکتی از سوی فردگرایی خودسرانه به سمت مسئولیت مدنی و اجتماعی آغاز شد و تقصیر اهمیت بیشتری پیدا کرد. (Harpwood, 2009, p19)

مدت‌هاست که تقصیر، مگر در موارد استثنایی، شرط لازم و کافی برای توجیه و تحمیل مسئولیت به حساب می‌آید. بر این اساس اولاً شخصی که با ارتکاب تقصیر به دیگری خسارتی وارد می‌نماید، مکلف به جبران خسارت است، ثانیاً ضرورتی برای جبران خسارتی که ناشی از تقصیر نبوده باشد، وجود ندارد. اصل تقصیر از توجه به تقصیر خواهان^{۲۲} در ورود زیان به خود، نیز غافل نمانده است. بنابراین اصل تقصیر را باید در دو جمله خلاصه کرد: اول اینکه وارد کننده زیان (اعم از اینکه زیان دیده، خود او باشد یا شخصی دیگر)، به میزان تقصیری که مرتکب شده، مسئول جبران خسارات وارده است. دوم اینکه در صورتی که خسارات وارده، از تقصیر هیچ شخصی ناشی نشده باشد، راهی جز تحمیل خسارت بر زیان دیده باقی نمی‌ماند، مگر آنکه منبع یا طریق دیگری برای جبران خسارت پیدا شود. (Cane, 2006, p35)

در قرن اخیر و یا حتی از کمی پیش از آن، این تفکر که مسئولیت می‌بایست بر مبنای تقصیر باشد در ذهن مردم، بویژه حقوقدانان انگلستان رسوخ کرد^{۳۳} و تاثیر آن همچنان هم پابرجاست، بطوریکه حتی برخی از موارد مسئولیت بدون تقصیر مثل مسئولیت ناشی از تولید کالا^{۳۴} نیز تحت تاثیر تفکر مذکور قرار گرفته‌اند. در دهه‌های اخیر نیز پیشرفت‌های حقوقی قابل توجهی در جهت پیشبرد نظام مسئولیت مبتنی بر تقصیر در جبران خسارت صورت گرفته است، که از آن جمله می‌توان به بیمه شخص ثالث در سوانح رانندگی^{۳۵} و بیمه اجباری کارگران توسط کارفرمایان اشاره کرد. علاوه براین، نهادی با عنوان «اداره بیمه‌کنندگان وسایل نقلیه»^{۳۶} ایجاد شده که برطرف کردن نواقص موجود در نظام بیمه اجباری وسایل نقلیه را بر عهده دارد. (Cane, 2006, p35)

در عرصه تدوین قوانین نیز تلاش‌های متعددی با هدف بهبود اجرای حقوق مسئولیت مدنی، به عنوان مکانیزمی برای جبران خسارت، صورت گرفته است که نمونه‌هایی از آن عبارتند از:

- قانون اصلاحات (در موارد متفرقه) مصوب ۱۹۳۴^{۳۷} که اجازه اقامه دعوا علیه اموال شخص بی‌احتیاطی که فوت نموده است، را می‌دهد؛
- قانون اصلاحات (در مورد مشارکت زیان‌دیده) مصوب ۱۹۴۵^{۳۸} که با ایجاد تغییراتی در حقوق، به خواهان اجازه داد، علی‌رغم شرکت در ایراد خسارت به خود، بتواند از میزانی از غرامت برخوردار شود؛
- قانون اصلاحات (در مورد صدمات جسمانی) مصوب ۱۹۴۸^{۳۹} که این امکان را برای کارگران فراهم نمود تا در مورد خسارتی که از کارگران همکار خود می‌بینند نیز بتوانند علیه کارفرما اقامه دعوا کنند؛
- قانون مسئولیت متصرفین مصوب ۱۹۵۷ و ۱۹۸۴^{۳۰} که اثبات مسئولیت متصرفین املاک در برابر اشخاصی که وارد ملک می‌شوند را تسهیل نمود.

حتی خارج از حوزه مسئولیت مدنی نیز پیشرفت‌هایی در جهت توسعه اصل تقصیر، به عنوان مبنایی معقول برای نظام جبران خسارت، صورت گرفته است. از مهمترین این موارد می‌توان به حوزه خسارات ناشی از جرم^{۳۱} اشاره کرد که

در آن، اثبات تقصیر^{۳۲} برای جبران خسارت ضرورت پیدا کرده است (Ibid). در دعوای مسئولیت مدنی، یک فرمول مشترک وجود دارد که اجرای کامل آن به مواردی اختصاص پیدا می‌کند که تحقق مسئولیت منوط به اثبات تقصیر است. این فرمول در سایر موارد^{۳۳} نیز با اندک تغییراتی قابل اجراست (p4 , Cooke , 2009) :

مسئولیت = خسارت + منافع مورد حمایت (مشروع) + تقصیر + رابطه سببیت + فعل / ترک فعل

در حقوق ایران، بر سر قواعد کلی حاکم بر مسئولیت مدنی اختلاف نظر است و در این مورد سه دیدگاه متفاوت وجود دارد: برخی بر این عقیده اند که در قوانین ایران مسئولیت اصولاً مبتنی بر تقصیر است، یعنی قانون کلی این است که شخص در صورتی مسئول زیان ناشی از عمل خویش است که مرتکب تقصیر شده باشد. با این وجود، پذیرش این امر به معنای انحصار تقصیر به عنوان مبنای مسئولیت و انکار وجود مسئولیت بدون تقصیر نیست. بنابراین اصل بر وجود مسئولیت مبتنی بر تقصیر بوده و مسئولیت بدون تقصیر استثناء است. (کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۲۲۱؛ امامی، ۱۳۵۱، ص ۱۳ به نقل از کاتوزیان، ۱۳۸۷، ص ۲۱۸؛ کاتوزیان، ۱۳۸۵، ص ۳۵؛ مدنی، ۱۳۸۳، ج ۳، ص ۳۳) به عبارت دیگر، ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی که یک قاعده عام است، مبنای تقصیر را پذیرفته و سایر مواردی که به عنوان مسئولیت بدون تقصیر در حقوق ما پذیرفته شده‌اند (ماده ۳۲۸ تا ۳۳۰ قانون مدنی تحت عنوان اتلاف)، استثناء و مخصص قاعده عام مذکور محسوب می‌شوند. (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۰، ص ۸۴) بنابراین، جز در مواردی که به صراحت تحت عنوان مسئولیت بدون تقصیر آمده، در دیگر موارد مسئولیت بر مبنای تقصیر استوار است، زیرا مسئولیت بدون تقصیر خلاف قاعده و اخلاق بوده و تاسیس آن نیازمند تصریح و قاعده خاص است. (قاسم زاده، ۱۳۸۷، صص ۲۹۴ و ۳۴۱؛ عباسلو، ۱۳۹۰، ص ۲۴)

در مقابل، عده‌ای دیگر برآنند که با وضع قانون مسئولیت مدنی، قاعده کلی مسئولیت مبتنی بر تقصیر مستقر شد و مواد ۳۲۸، ۳۳۱ و ۳۳۲ قانون مدنی در قسمتی که با قانون مسئولیت مدنی منافات دارد، نسخ گردید. بر این اساس

قانونگذار مبنای تقصیر را بدون تفکیک بین اتلاف و تسبیب مورد پذیرش قرار داده و مسئولیت در حقوق ایران را مبتنی بر تقصیر نموده است. (امیری قائم مقام، ۱۳۸۵، ص ۱۸۹)

گروهی نیز معتقدند آنچه در حقوق ایران اهمیت دارد، استناد و انتساب عرفی عمل زیان بار به شخص است، خواه فاعل ضرر مرتکب عمد، بی احتیاطی یا غفلت شده باشد یا خیر.^{۳۴} بنابراین اگرچه تقصیر یکی از عواملی است که در تشخیص و احراز این استناد به قاضی کمک می کند، اما وجود آن ضرورتی ندارد و بهتر است آنچه در ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی با عنوان تقصیر آمده است را به عنوان بیان کننده رابطه سببیت تفسیر کرد.^{۳۵}

از مجموع آنچه گفته شد می توان چنین نتیجه گرفت که با توجه به قانون مسئولیت مدنی و قاعده تسبیب (موضوع مواد ۳۳۵-۳۳۱ قانون مدنی)^{۳۶}، در حقوق ایران بر خلاف فقه، مسئولیت مبتنی بر تقصیر معیار قرار گرفته است. (قریان پور، ۱۳۸۵، صص ۲۷-۳۵؛ بهرامی احمدی، ۱۳۸۷، صص ۶۰-۶۱؛ هاشمی، ۱۳۸۸، صص ۷۵-۸۳)^{۳۷} بنابراین، دیدگاه سوم در حقوق کنونی مقبول به نظر نمی رسد. اما در بررسی نسخ یا عدم نسخ موادی از قانون مدنی توسط قانون مسئولیت مدنی باید گفت از آنجا که حکم عام لاحق را نمی توان ناسخ حکم خاص سابق دانست، ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی، مواد مذکور در قانون مدنی را نسخ نمی کند، بلکه آنان را تخصیص می زند. علاوه بر این عدالت اقتضا دارد که مسئولیت صرفاً مبتنی بر تقصیر نباشد و گاه اشخاصی که مقصر نیستند نیز مسئول شناخته شوند. (کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۲۱۸؛ قاسم زاده، ۱۳۸۷، ص ۳۱۸؛ صفایی و رحیمی، ۱۳۹۰، ص ۸۴؛ مدنی، ۱۳۸۳، ج ۳، ص ۳۳؛ یزدانیان، ۱۳۸۶، ص ۵۵؛ عباسلو، ۱۳۹۰، ص ۳۸)

از بررسی اصل تقصیر و مسئولیت مبتنی بر تقصیر در حقوق انگلستان و ایران این نتیجه حاصل می شود که در هر دو نظام حقوقی، اصل بر مسئولیت مبتنی بر تقصیر است و مسئولیت بدون تقصیر نیز به صورت استثنایی پذیرفته شده است.^{۳۸} با این تفاوت که در حقوق انگلستان، بر خلاف ایران،

یک قاعده یا حکم کلی و واحد که موید اصل تقصیر باشد وجود ندارد، بلکه از بررسی موردی خطاهای مدنی و قوانین مختلف می‌توان به وجود اصل مذکور پی‌برد. حال آنکه در حقوق ایران، قاعده و حکمی کلی (تسبیب و حکم ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی) وجود دارد که در موارد مختلف به اجرا درمی‌آید.^{۳۹}

۳. مسئولیت بدون تقصیر^{۴۰}

مسئولیت بدون تقصیر مسئولیتی است که از بی‌احتیاطی یا عمد در ایجاد خسارات ناشی نشده بلکه مبتنی بر تکلیفی مطلق برای ایمن نمودن امری است. (Black's law Dictionary, "Strict liability") به عبارت دیگر مسئولیتی است که از ارتکاب یک خطای مدنی نشأت گرفته و خواهان، نیازی به اثبات تقصیر خوانده ندارد (Hall, Oxford Dictionary of Law, "Strict Liability"; Hall, 2004, vol. 1, 635). البته در حقوق انگلستان همانند فرانسه (Fletcher, 2008, p54)^{۴۱} و آلمان (Markesinis and Unberath, 2002, p716) مسئولیت بدون تقصیر به معنای مسئولیت مطلق نیست (De cruse, 1999, p425)^{۴۲} زیرا در مسئولیت مطلق بر خلاف مسئولیت بدون تقصیر، عموماً هیچ راه دفاعی برای وارد کننده زیان وجود ندارد و حتی استناد به فورس مازور هم او را از مسئولیت مبری نمی‌نماید. (Elliott and Quinn, 2009, p8)

اکثر دعاوی مسئولیت مدنی انگلستان ناشی از بی‌احتیاطی و در نتیجه از جنس مسئولیت مبتنی بر تقصیر است که در آن، اثبات تقصیر ضرورت دارد، اما در برخی موارد اثبات تقصیر ضروری نیست؛ یعنی صرف اثبات فعل زیانبار و خسارات ناشی از آن برای تحقق مسئولیت کفایت می‌کند. به این موارد خطاهای مدنی ناشی از مسئولیت بدون تقصیر^{۴۳} گفته می‌شود. (Harpwood, 2009) در مسئولیت بدون تقصیر صرف اثبات فعل یا ترک فعل، بدون اثبات وضع ذهنی خوانده (عمد، بی‌احتیاطی، سوء نیت) برای ایجاد مسئولیت کافی است. برای مثال اگر طبق قانون یک تکلیف قانونی برای

اشخاص ایجاد شده باشد، صرف عدم انجام آن تکلیف، مسئولیت آور خواهد بود. (OpCit).

اگرچه در قرن اخیر دادگاه‌ها بیشتر بر مسئولیت مبتنی بر تقصیر تاکید نموده و از توسعه مسئولیت بدون تقصیر فاصله گرفته‌اند^{۴۴}، اما هنوز هم برخی از حوزه‌های مسئولیت بدون تقصیر که ساخته و پرداخته رویه قضایی یا برخی از قوانین پارلمان است، وجود دارد. (Cooke, 2009, p7) البته در حوزه مسئولیت بدون تقصیر حقوق انگلستان، انسجام کافی به چشم نمی‌خورد^{۴۵}. بدین معنا که برخی از مصادیق مسئولیت بدون تقصیر، ریشه‌های تاریخی دارند و به دوران پیش از انقلاب صنعتی- که کشاورزی نقش اصلی را در حیات بشری ایفا می‌کرد- بر می‌گردند^{۴۶}. برخی ریشه در ناتوانی قضایی در مواجهه با تحولات صنعتی دارند^{۴۷} و برخی دیگر نیز به مشکلات خاصی که در عمل و اجرا وجود دارد^{۴۸} مربوط می‌شوند. (Cooke, 2009, p51) با این وجود نقاط مشترک قابل توجهی بین مصادیق این نوع مسئولیت وجود دارد که به وحدت و یکسان سازی آن کمک می‌کند: اولاً در تمامی موارد فوق‌الذکر مسئولیت بدون توجه به وجود تقصیر تحقق می‌یابد. ثانیاً در تمامی مصادیق این نوع مسئولیت تلاش بر آن است با تحدید طرق دفاعی خواننده و کاستن از بار اثبات دعوی خواهان، راه‌های رهایی خواننده از مسئولیت محدود شده و مطالبه خسارت توسط خواهان تسهیل گردد. ثالثاً: سعی بر آن است با بکارگیری اصول مختلف^{۴۹}، از تبدیل این نوع مسئولیت به مسئولیت مطلق جلوگیری شود. (Calnan, 2009, p64)

شاید بتوان گفت تا پیش از وضع قانون مسئولیت مدنی مصوب ۱۳۳۹، با توجه به مواد مرتبط با قواعد اتلاف و تسبیب در قانون مدنی، نظام حقوقی ایران یک نظام مختلط بود که در آن، مسئولیت بدون تقصیر و مبتنی بر تقصیر در کنار یکدیگر، قواعد کلی مسئولیت مدنی را تشکیل می‌دادند. اما با وضع قانون مذکور، نقش مسئولیت بدون تقصیر کمرنگ شد و این نوع مسئولیت، تبدیل به استثنایی بر اصل تقصیر گردید.

در حقوق ایران آنچه وجود مسئولیت بدون تقصیر را توجیه می‌کند، قاعده اتلاف^{۵۰} (موضوع مواد ۳۳۰-۳۲۸)^{۵۱} و قوانین خاصی است که وضع شده و مسئولیت بدون تقصیر را مبنا قرار داده‌اند^{۵۲}. این در حالیست که مسئولیت مبتنی بر تقصیر در حقوق ایران را باید بر پایه‌ی حکم ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی و قاعده‌ی تسبیب (مواد ۳۳۵-۳۳۱ قانون مدنی) استوار دانست.

در مسئولیت بدون تقصیر اگر فاعل زیان مرتکب تقصیر شده باشد، زیان دیده برای مطالبه خسارت، دو راه پیش رو دارد: یا می‌تواند بدون اثبات تقصیر، انتساب زیان را به فاعل اثبات نماید، یا با اثبات تقصیر، جبران خسارت را بخواهد. در مواردی که دو نوع مسئولیت در مورد یک شخص مطرح می‌شود، باید مسئولیت بدون تقصیر را مقدم دانست. (کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۳۵) اما در مواردی که دو نوع مسئولیت (یکی بدون تقصیر، دیگری مبتنی بر تقصیر) به دو شخص مربوط باشد، مسئولیت مبتنی بر تقصیر مقدم است. برای مثال در ماده ۱۲۱۶ قانون مدنی و ۷ قانون مسئولیت مدنی، مسئولیت مبتنی بر تقصیر محافظ، بر مسئولیت بدون تقصیر صغیر مقدم شمرده شده است. (قاسم زاده، ۱۳۸۷، ص ۳۵۱)

از بررسی مسئولیت بدون تقصیر در حقوق ایران و انگلستان این نتیجه حاصل می‌شود که در انگلستان، بر خلاف ایران، یک قاعده کلی که بیانگر این نوع مسئولیت باشد وجود ندارد، بلکه این نوع مسئولیت را باید به صورت موردی و مصداقی، در موضوعات مختلف مشاهده نمود. اما علی‌رغم تفاوت مذکور، شباهتی در این زمینه بین نظام حقوقی دو کشور وجود دارد و هر دو نظام حقوقی تمایل زیادی برای گسترش مسئولیت بدون تقصیر و مصادیق آن از خود نشان نداده‌اند.^{۵۳}

نتیجه

در پایان این نتیجه حاصل می‌شود که علی‌رغم تفاوت‌هایی که در نظام حقوقی کامن‌لا و سیویل‌لا و به تبع آن در حقوق انگلستان و ایران وجود دارد، شباهت‌های آنان در قواعد کلی مسئولیت مدنی اندک نیست و همان‌طور که

مشاهده شد در حقوق هر دو کشور، مسئولیت مبتنی بر تقصیر به عنوان اصل پذیرفته شده و مسئولیت بدون تقصیر به صورت استثنایی و موردی مورد توجه قرار گرفته است. با این وجود تفاوت‌هایی نیز در این زمینه به چشم می‌خورد که ریشه در نگاه متفاوت کامن‌لا و سیویل‌لا به حقوق دارد. در حقوق انگلستان اصل مسئولیت مبتنی بر تقصیر به صراحت و در قالب یک حکم کلی و عمومی مطرح نشده است و اصل و استثنایی بودن مسئولیت مبتنی بر تقصیر و بدون تقصیر را می‌توان از بررسی موردی خطاهای مدنی یا قوانین موجود استخراج نمود. این در حالیست که در حقوق ایران مسئولیت مبتنی بر تقصیر در قالب یک حکم کلی و عمومی تحت عنوان تسبیب و ماده ۱ قانون مسئولیت مدنی مطرح شده است و در مقابل، اتلاف و قوانین خاص مربوطه نیز از وجود مسئولیت بدون تقصیر حکایت دارد.

یادداشت

۱. از آنجا که حقوق مسئولیت مدنی انگلستان (و به طور کلی کامن لا) به انواع مختلفی از خسارات و دعاوی می‌پردازد، ارائه ی تعریفی دقیق از این نوع مسئولیت دشوار است. با این وجود باید گفت مسئولیت مدنی زمانی تحقق می‌یابد که تکلیفی عمومی و مدنی نقض می‌شود. به عبارت دیگر مسئولیت مدنی زمانی تحقق می‌یابد که تکلیفی حقوقی و همگانی نقض می‌شود. (Black's, 2.Catherine Elliott and Francis Quinn, Tort Law, p) "law Dictionary: "Tortious liability"

در حقوق ایران نیز مسئولیت مدنی یا الزامات خارج از قرارداد را در معنی عام تکالیفی می‌شناسند که در نتیجه امر مشروع یا نامشروعی، بدون اینکه قرارداد صریحی در میان باشد، پدید می‌آید. این نوع مسئولیت رابطه دینی ویژه‌ای بین زیان دیده و مسئولی بوجود می‌آورد که مسئولیت او از جبران خسارات ناشی از اعمال خود او نشات می‌گیرد. البته با تاملی بیشتر می‌توان سه مفهوم عام، خاص و اخص را برای مسئولیت مدنی در نظر گرفت. مسئولیت مدنی در مفهوم عام عبارت است از الزام به جبران ضرر، اعم از اینکه منشا ضرر وقایع حقوقی یا اعمال حقوقی باشد. در مفهوم خاص وظیفه‌ای حقوقی است که شخص در برابر دیگری به تسلیم در عوض استیفا از مال یا عمل دیگری داشته یا اینکه وظیفه جبران خسارت به علت فعل یا ترک فعل است و به طور کلی یعنی مسئولیت ناشی از یک واقعه حقوقی. به عبارتی تمام تعهدات و مسئولیت‌های ناشی از الزامات خارج از قرارداد مسئولیت مدنی به معنای خاص می‌باشد. و در مفهوم اخص یعنی جبران ضرر وارده به دیگری بر اثر فعل زیان بار که در این معنا از مفاهیم استیفاء نامشروع و استیفاء مشروع و نامشروع و ایفاء ناروا و اداره مال غیر که همه از اسباب ضمان قهری و الزامات خارج از قرارداد می‌باشد متمایز می‌گردد. (صفایی و رحیمی، ۱۳۹۰، ص ۵؛ کاتوزیان، ج ۱، ۱۳۸۷، ص ۳۴؛ یزدانیان، ۱۳۸۶، صص ۴۹-۵۰)

۲. کاتوزیان، ناصر، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۲۵

۳. برای بررسی خسارات تنبیهی در حقوق انگلستان، که به طور استثنایی بکار می‌رود، ر. ک. به: (Helmet Koziol and Vanessa Wilcox, Punitive Damages: Common Law and Civil Law Perspectives, p 7-8)

۴. البته «تحول حقوق جزا نیز مفهوم جبران خسارت را رفته رفته جانشین مجازات می‌سازد، اما در این زمینه خسارت جنبه ی اجتماعی و عمومی دارد نه فردی». (کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۴۰)، به عبارت دیگر هدف مسئولیت مدنی جبران خسارت فردی و هدف

مسئولیت کیفری جبران خسارت جامعه است. (عباسلو، ۱۳۹۰، ص ۲۳)

5. Compensation

6. Deterrence

۷. البته در سال‌های اخیر انتقاداتی به این دیدگاه وارد شده است و اکنون برای حمایت از زیان دیدگان در انگلستان سه نظام مختلف وجود دارد. اول بیمه عمومی یا تامین اجتماعی (Public Insurance/ Social Security) که بیشترین نقش را در این زمینه ایفا می‌کند و متولی آن دولت است. دوم مسئولیت مدنی (Tort Law) و سوم بیمه های شخصی (Private Insurance) که اگرچه کمترین نقش را در این زمینه به خود اختصاص داده، اما علی‌رغم هزینه بالا، روند رو به رشدی را در پیش گرفته است.

تحولات امروزی بیمه را تا بدانجا پیش برده است که اکنون ادعای جایگزینی و کنار زدن مسئولیت مدنی را دارد و برخی از اساتید حقوق بیمه فرانسه یعنی Besson و Picard از بیمه مسئولیت مدنی به عنوان روندی علیه مسئولیت مدنی یاد می‌کنند. امروزه پیشنهادات بسیاری بر حذف مسئولیت مدنی مطرح شده است، با این وصف برخورد نظام‌های حقوقی با این پدیده احتیاط آمیز است و نویسندگان معتبر از عدم امکان این جایگزینی در شرایط فعلی سخن می‌گویند. (خدابخشی، ۱۳۸۷، ص ۵۷)

8. Oliver Wendell Holmes

9. Wigmore

10. State of mind

11. intention

12. negligence

13. malice

۱۴. در حقوق روسیه نیز واژه تقصیر دربرگیرنده عمد و بی احتیاطی است (Fane Henderson, 174. "Entrepreneurs and consumers as subjects of Civil law". P

۱۵. در گذشته حقوق فرانسه تقصیر را با توجه به قابلیت انتساب فعل زیان بار و در واقع معیار شخصی تعریف می‌کرد. اما امروزه نوعی بودن مفهوم تقصیر مورد استناد است. (Jean-Sébastien Borghetti, the definition of la faut in the avant-projet de réforme.) (275. p

۱۶. ناصر کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۳۵۷؛ سید حسین صفایی و حبیب الله رحیمی، ۱۳۹۰، ص ۱۵۴؛ سید مرتضی قاسم زاده، ۱۳۸۷، ص ۸۰؛ سید جلال الدین مدنی، ۱۳۸۳، ج ۳، ص ۹۹؛ ناصر کاتوزیان، ۱۳۸۵، ص ۲۰۵.

۱۷. تقصیر زمانی تحقق پیدا می‌کند که یک معیار یا استاندارد مورد متابعت قرار نگرفته یا مورد تجاوز واقع شود. این مفهوم را می‌توان در مورد اشخاص و اشیاء به کار برد و متابعت یا مطابقت آنان با معیارهای مربوطه را مورد بررسی قرار داد. علاوه بر این می‌توان در بررسی فعل و ترک فعل نیز بدان توسل جست و مطابقت آنها با الگوهای رفتاری را مد نظر قرار داد. علاوه بر این موارد دیگری نیز وجود دارد که می‌توان از این مفهوم استفاده کرد. اما باید توجه داشت که اگرچه مفهوم تقصیر در موارد متعددی قابل استناد است اما یک ایراد دارد و آن اینکه معیاری ثابت و واحد را ارائه نمی‌کند؛ تقصیر ناهنجاری را می‌شناساند اما تعریفی از هنجار به دست نمی‌دهد؛ انحراف از اصل را تشخیص می‌دهد اما از اصل سخنی به میان نمی‌آورد. به عبارت دیگر تقصیر را می‌توان در مورد هر الگو و معیاری مطرح کرد، اما نمی‌توان آن را به هیچ الگو و معیار خاصی پایبند دانست. (105. Alan Calnan, "The fault(s) in negligence law, p)

۱۸. در حقوق مسئولیت مدنی آمریکا از سال ۱۹۳۱ به بعد، یعنی زمانی که اولین «بیانیه مسئولیت مدنی» (Restatement of Torts) تدوین شد، تمامی خطاهای مدنی در یکی از سه دسته ی «عمد»، «ناشی از بی‌احتیاطی» و «محض یا مطلق» قرار می‌گیرند. البته با توجه به اینکه در دو دسته اول تقصیر وجود دارد و در دسته سوم ممکن است هیچ تقصیری وجود نداشته باشد، می‌توان حقوق مسئولیت مدنی را در دو شاخه کلی مسئولیت مبتنی بر تقصیر و مسئولیت بدون تقصیر مورد بررسی قرار داد. (Alan Calnan, "The Fault(s) in Negligence Law", p 101)

19. Fault-based liability

۲۰. تقریباً حقوق مسئولیت مدنی تمامی کشورهای سیویل لا در درجه ی اول مبتنی بر تقصیر است. (211. Geoffrey Samuel, Law of Obligations and Legal Remedies, p)

برای مثال در حقوق آلمان نیز اصل تقصیر و مسئولیت بدون تقصیر حاکم است اما رویه ی قضایی و قوانین خاص این کشور، گام‌هایی در جهت تضعیف این اصل برداشته‌اند. (کنارد زوایگرت و هاین کوتس، درآمدی بر حقوق تطبیقی، ترجمه الیاس نوعی و محمد نوعی، ص ۲۲۹)

21. Chadwick

۲۲. در حقوق انگلیس تا قرن‌ها، خواهان به معنای Plaintiff بوده است، اما امروزه خواهان با عنوان Claimant معرفی می‌شود. در حقوق اسکاتلند نیز خواهان به معنای Pursuer و خوانده به معنای Defender است.

۲۳. در حقوق مسئولیت مدنی اسکاتلند نیز اصل تقصیر حاکم است. با این وجود

حقوق این کشور تفاوت‌هایی با حقوق انگلستان دارد. برای مطالعه بیشتر در این زمینه ر. ک. به (کنارد زویگرت، هاین کوتس، ۱۳۹۳، ص ۳۰۴)

۲۴. دعاوی مطروحه در مورد مسئولیت ناشی از تولید کالا در ژاپن، استرالیا و اروپا، بسیار کمتر از میزان دعاوی مشابه در آمریکا است. (Luke Nottage, A decade of strict-liability Australian's product liability, 1994 litigation under Japan's product liability law of 65. reporter, p

25. System of compulsory third-party insurance to cover liability for road accidents

26. System of Compulsory insurance to cover liability of employers to their employees

27. Motor Insurers' Bureau (MIB)

28. The Law Reform (Miscellaneous Provisions) Act 1934

29. The Law Reform (Contributory Negligence) Act 1945

30. The Law Reform (Personal Injuries) Act 1948

31. The Occupiers' Liability Acts of 1957 and 1984

32. Criminal Injuries Compensation Scheme

۳۳. تقصیر در اینجا به معنای ارتکاب عمل مجرمانه علیه خواهان است

۳۴. مثلاً در مسئولیت بدون تقصیر (Strict Liability) وجود تقصیر ضرورت ندارد و در مواردی که ارتکاب یک عمل یا خطای مدنی صرفنظر از ورود خسارت، حق اقامه دعوا ایجاد می‌کند (Torts actionable per se) نیز ورود یا عدم ورود خسارت اهمیت ندارد.

۳۵. محمد جعفر جعفری لنگرودی، ۱۳۹۰، ج ۱، ش ۱۶۲۵

۳۶. حمید بهرامی احمدی، ۱۳۸۸، صص ۶۱ و ۱۹۱؛ علیرضا باریکلو، ۱۳۸۹، ص ۵۹؛ مهربان داراب پور، ۱۳۹۰، ص ۸۱

۳۷. تسبیب به معنای فراهم آوردن سبب تلف مال غیر است. برای تحقق تسبیب به عنوان یکی از موجبات ضمان قهری (تعهد قهری یا تعهد غیرارادی) وجود تقصیر شرط است. البته لزوم تقصیر به صراحت در هیچ ماده‌ای نیامده اما در مثال‌های مطروحه، تحقق مسئولیت منوط به خطای مسبب شده است مثل ماده ۳۳۴ و ماده ۳۳۳ قانون مدنی. (ناصر کاتوزیان، ۱۳۸۷، ج ۱، ص ۲۱۲)

۳۸. امیر مهدی قربان پور، ۱۳۸۵، صص ۲۷-۳۵؛ برای بررسی بیشتر دیدگاه فقها در این زمینه ر. ک. به سید مصطفی محقق داماد، ۱۳۸۹، صص ۱۱۵ و ۱۲۰؛ حمید بهرامی احمدی،

۱۳۹۰، صص ۶۰-۶۱؛ سید علی هاشمی، ۱۳۸۷، صص ۷۵-۸۳

۳۹. دیدگاه کشورهای مختلف اروپا در زمینه مسئولیت مبتنی بر تقصیر بسیار نزدیک است زیرا این نوع مسئولیت از دوران باستان در نظام های حقوقی مختلف مد نظر بوده است. (Gerhard Wagner, "Strict Liability in European Private Law, p. 4")

۴۰. می‌توان دعوای مسئولیت مدنی در حقوق انگلستان را بر اساس نوع منافع و حقوق پایمال شده (حقوق مالی، حقوق معنوی، حقوق مربوط به املاک، حقوق تجاری، حقوق خانوادگی، ...)، سبب ایجاد خسارت (عمد، بی احتیاطی، سوء نیت) یا نوع رابطه ی بین خواهان و خواننده (کارفرما و کارگر، تولید کننده و مشتری، مالک و همسایه و ...) تقسیم کرد. اما در هر صورت حقوق مسئولیت مدنی کامن‌لا بخصوص انگلستان از نوعی در هم ریختگی و تزلزل رنج می برد زیرا از طرفی خطای مدنی بی احتیاطی وجود دارد که مبتنی بر قابلیت ملامت و سرزنش عمل شکل گرفته و از طرف دیگر خطاهای مدنی خاصی وجود دارند که ممکن است بر اساس نوع منفعت مورد حمایت، رابطه ی زیان دیده و وارد کننده زیان و .. ایجاد شده باشند. یعنی خطاهای مدنی بر پایه ی یک مبنای واحد شکل نگرفته اند. علاوه بر این، برخی از خطاهای مدنی به حکم قانون ایجاد شده اند و برخی دیگر ریشه در رویه ی قضایی کامن‌لا دارند که این تفاوت نیز از دیگر اموری است که به درهم ریختگی مزبور دامن می‌زند. (Peter Cane, Atiyah's accident, compensation and the law, p. 34) در حقوق استرالیا نیز عده‌ای برآنند که شتاب و عجله ی قانونگذار در تدوین قانون در سال ۲۰۰۲، به این عدم انسجام در حوزه مسئولیت مدنی دامن زده است. (Barbara McDonald, "Legislative intervention in the law of negligence: Common law, statutory interpretation and tort reform in Australia, p. 444")

۴۱. برای بررسی بیشتر مسئولیت بدون تقصیر در حقوق رومی (Roman law) ر. ک. به: Eric Descheemaeker, "Onligations quasi ex delicto and strict liability in Roman law"

۴۲. مسئولیت مطلق عموماً تنها در حوزه حقوق مجازات یافت می‌شود و شاید تنها مصداق مسئولیت مطلق در حقوق مسئولیت مدنی انگلستان، قانون تاسیسات هسته‌ای ۱۹۶۵ (The Nuclear Installations Act 1965) باشد. در عرصه بین‌المللی نیز می‌توان به مصادیقی از مسئولیت مطلق در زمینه بکارگیری انرژی هسته‌ای اشاره کرد. برای بررسی بیشتر ر. ک. به: Gérard Mondello, Hazardous Activities and civil strict liability: the regulator's dilemma, p. 4.

43. Torts of Strict Liability

۴۴. برای بررسی دیدگاهی که وجود مسئولیت بدون تقصیر را غیر ضروری می‌داند، ر. ک. به: (56. Peter M. Gerhart, "The death of Strict Liability, p)

۴۵. در توضیح این عدم انسجام می‌توان دو دیدگاه را مطرح نمود. عده‌ای همچون هولمز این امر را ناشی از عدم ارتباط مصادیق این نوع مسئولیت و عدم شکل‌گیری آنان بر مبنایی واحد می‌دانند و معتقدند حقوق ایزاری است در دست دولت‌ها برای مجازات افرادی که رفتاری نامناسب از خود بروز می‌دهند؛ این مجازات که با تغییر رفتار نامناسب، تغییر می‌کند، مبنایی اخلاقی ندارد و مبتنی بر مصالح و سیاست‌های عمومی اجتماع است. عده‌ای دیگر نیز این ابهام را ناشی از تنوع و تعدد مصادیق این نوع مسئولیت می‌دانند. (61. Alan Calnan, Duty and Integrity in Tort Law, p)

۴۶. مثل مسئولیت ناشی از تجاوز دام به ملک دیگران (Trespassing livestock)

۴۷. مثل قاعده Rylands v. Fletcher. برای بررسی قواعد و مقررات مشابه در فرانسه (مواد ۱۳۸۶ و ۱۳۸۴ قانون مدنی)، آلمان (ماده ۸۳۶ قانون مدنی)، هلند (مواد ۶:۱۷۳ و ۶:۱۷۴ قانون مدنی)، اتحادیه اروپا (اصول ۳:۲۰۳، ۵:۱۰۱ و ۴:۲۲ از اصول پیش‌نویس مسئولیت مدنی برای قانون مدنی اروپا [۲۰۰۴]) ر. ک. به Willem H. Van Boom, "Some remarks on the decline of Ryland v Fletcher and the disparity of European strict liability Regimes, (ff 626 .p

۴۸. مثل مسئولیت نیابتی یا غیر مستقیم کارفرما (Vicarious liability). ماده ۱۳۸۴ قانون مدنی فرانسه و ۸۳۱ قانون مدنی آلمان این نوع مسئولیت را مورد توجه قرار داده‌اند که البته در مقایسه با حقوق انگلستان دامنه گسترده‌تری دارند. (Paula Giliker, Vicarious Liability in Tort, p 23)

49. Assumption of risk, Comparative apportionment, proximate cause, so on.

۵۰. اتلاف همان تلف کردن مستقیم مال دیگری است و در آن رابطه علیت و سببیت بین فعل و تلف کفایت می‌کند. عمد، تقصیر و تمیز متلف، شرط تحقق اتلاف نیست. اما اگر انتساب عرفی وجود نداشته باشد یا اتلاف در اثر اکراه، اجبار یا قوه قهریه صورت پذیرفته باشد، رابطه علیت عرفی برقرار نبوده و شخص مسئول نخواهد بود (سیدمرتضی قاسم زاده، ۱۳۸۷، ص ۳۵۰)

۵۱. ماده ۳۲۸ قانون مدنی ایران، به ماده ۱۳۸۲ قانون مدنی فرانسه شباهت دارد. در این ماده نظریه خطر، ریسک یا مسئولیت مشهود است. (سیدحسین امامی، پیشین، ص ۳۸۶؛

یزدانیان، ۱۳۸۶، ص ۵۴)

۵۲. تبصره ۳ ماده ۱۴ قانون رسیدگی به تخلفات رانندگی، ماده ۱ قانون بیمه اجباری قدیم، ماده ۱۸ قانون حمایت از مصرف کننده مصوب ۱۳۸۸ و ماده ۳ قانون حمایت از مصرف کننده خودرو مصوب ۱۳۸۶

۵۳. نظام‌های حقوقی اروپا از لحاظ مسئولیت بدون تقصیر دارای تفاوت‌های زیادی هستند که ریشه‌های تاریخی و سیاسی دارد. حقوق فرانسه بدین مفهوم وسعت زیادی بخشیده، حال آنکه حقوق انگلستان در این زمینه بسیار محدود است. حقوق آلمان نیز راهی میانه را در پیش گرفته‌است. با این وجود می‌توان گفت به طور کلی اغلب قوانین اروپا موارد مسئولیت بدون تقصیر را به موارد مصرحه در قوانین محدود می‌کنند. (Gerhard Wagner, Erdem Büyüksagis and Willem H. ;4. "Strict Liability in European Private Law, p van Boom, "Strict Liability in Contemporary European Codification: Torn Between Christian Von Bar and Ulrich Dronig, ;610. Objects, Activities and Their Risks, p .34. The Interaction of Comparative Law and Tort and Property Law in Europe, p در کشوری مثل برزیل نیز در گذشته مسئولیت بدون تقصیر دارای محدودیت‌هایی بود اما به نظر می‌رسد پس از وضع قانون مدنی برزیل (ماده ۹۲۷)، توسعه این نوع مسئولیت مورد حمایت دادگاه‌ها قرار گرفته‌است. (Eugênio Battesini, "Comparative Tort law and) در برخی دیگر از نظام‌های حقوقی مثل روسیه نیز رویکرد دیگری مشاهده می‌شود که اگرچه طبق ماده ۱۰۶۴ قانون مدنی این کشور تقصیر مبنای مسئولیت به حساب می‌آید اما توجه بیشتری به مسئولیت بدون تقصیر شده به طوری که می‌توان گفت دو نوع مسئولیت تحت عنوان مسئولیت بدون تقصیر و مسئولیت مبتنی بر فرض تقصیر ایجاد شده‌است. (Gert Brüggemeier, "Risk and Strict Liability: The Distinct Example of Germany, the US and Russia", p ;24. William Simons, Private and Civil Law in the Russian Federation, p

منابع

الف: کتب

- ۱- امامی، سید حسن (۱۳۸۵)، *حقوق ملنی*، تهران: اسلامیه، ج ۱
- ۲- امیری قائم مقام، عبدالمجید (۱۳۸۵)، *حقوق تعهدات*، تهران: میزان، ج ۱
- ۳- باریکلو، علیرضا (۱۳۸۹)، *مسئولیت ملنی*، تهران: میزان
- ۴- بهرامی احمدی، حمید (۱۳۸۸)، *مسئولیت ملنی*، تهران: میزان
- ۵- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۹۰)، *مبسوط در ترمینولوژی حقوق*، تهران: گنج دانش، ج ۲
- ۶- جعفری لنگرودی، محمد جعفر (۱۳۹۰)، *مبسوط در ترمینولوژی حقوق*، تهران: گنج دانش، ج ۱
- ۷- حکمت نیا، محمود (۱۳۸۶)، *مسئولیت ملنی در فقه، قم: پژوهشگاه علم و فرهنگ اسلامی*
- ۸- خدابخشی، عبدالله (۱۳۸۹)، *جبران خسارت کارگران*، تهران: انتشار
- ۹- داراب پور، مهرباب (۱۳۹۰)، *مسئولیت های خارج از قرارداد*، تهران: مجد
- ۱۰- زوایگرت، کنارد، کوتس، هایین (۱۳۹۳)، *درآمدی بر حقوق تطبیقی*، ترجمه نوعی، الیاس، نوعی، محمد، تهران: مجد
- ۱۱- صفایی، سید حسین، حبیب الله رحیمی (۱۳۹۰)، *مسئولیت ملنی*، تهران: سمت
- ۱۲- عباسلو، بختیار (۱۳۹۰)، *مسئولیت ملنی*، تهران: میزان
- ۱۳- عمید زنجانی، عباسعلی (۱۳۸۹)، *موجبات ضمان*، تهران: میزان
- ۱۴- قاسم زاده، سید مرتضی (۱۳۸۷)، *مبانی مسئولیت ملنی*، تهران: میزان
- ۱۵- کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۷)، *الزام های خارج از قرارداد*، تهران: دانشگاه تهران، ج ۱
- ۱۶- کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۵)، *وقایع حقوقی*، تهران: انتشار
- ۱۷- محقق داماد، سید مصطفی (۱۳۸۹)، *قواعد فقه (بخش ملنی ۱)*، تهران: مرکز نشر علوم اسلامی
- ۱۸- ملنی، سید جلال الدین (۱۳۸۳)، *حقوق ملنی*، تهران: پایدار، ج ۳

۱۹- یزدانیان، علیرضا (۱۳۸۶)، قواعد عمومی مسئولیت مدنی، تهران: میزان، ج ۱

ب) مقالات

- ۲۰- اصلانی، حمیدرضا (۱۳۸۴)، «مفهوم و جایگاه تقصیر در مسئولیت مدنی قهری و قراردادی»، مجله تخصصی الهیات و حقوق، شش ۱۵ و ۱۶
- ۲۱- حاجی نوری، غلامرضا (۱۳۹۱)، «نقش تقصیر در ضمان ناشی از تسبیب»، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، دوره ۴۲، شماره ۳
- ۲۲- قربان پور، امیر مهدی (۱۳۸۵)، «تقصیر و رابطه سببیت در نظام مسئولیت مدنی»، مجله حقوقی دادگستری، ش ۵۴
- ۲۳- کاتوزیان، ناصر (۱۳۸۸)، «تحول مفهوم تقصیر در حقوق مسئولیت مدنی»، فصلنامه حقوق، مجله دانشکده حقوق و علوم سیاسی دانشگاه تهران، دوره ۳۹، شماره ۱
- ۲۴- هاشمی، سید علی (۱۳۸۷)، «تفاوت تقصیر در مسئولیت قراردادی و مسئولیت خارج قرارداد؛ مطالعه‌ی تطبیقی در فقه امامیه، حقوق ایران و فرانسه»، پژوهشنامه حقوق اسلامی، سال نهم، شماره ۱

ج) لاتین

A. Books:

25. Calnan(2009), Alan, Duty and Integrity in Tort Law, 1st edn., North Carolina, Carolina Academic Press
26. Cane, peter(2006), Atiyah's Accidents, compensation and the Law, 7th edn.,Cambridge, Cambridge University Press
27. Cooke, John(2009), Law of Tort, 9th edn., Edinburgh, Pearson Longman
28. De Cruz, Peter(1999), Comparative Law in a Changing World, 2nd edn.,Lodon, Cavendish Publishing
29. Elliott, Catherine(2009), & Quinn, Frances, Tort Law,7th edn., Edinburgh, Pearson Longman
30. Fletcher, George(2008), Tort Liability for Human Rights Abuses, 1st edn., Oxford, Hart publishing
31. Garner, Bryan A.(2004), Black's Law Dictionary, 8th edn., New York, Thomas

West,

32. Giliker, Paula(2010), Vicarious Liability in Tort, 1st edn., New York, Cambridge university Press
33. Hall, Timothy L.(2004), the U.S legal system, Vol. II,California, Salem Press,first edn
34. Harpwood, Vivienne(2009), Modern Tort Law, 7th edn., New York , Routledge-Cavendish
35. Koziol, Helmet & Barbara C. Steininger(2009), Tort and Insurance Law yearbook (European Tort Law 1 ,(2008st edn., Germany, Springer
36. Markesinis, Basil S.(2002), Unberath, Hannes, The German Law of Torts, 4th edn., Portland, Hart Publishing
37. Martin, Elizabeth A.(2003), Oxford Dictionary of Law, 5th edn., New York, oxford university press
38. Samuel, Geoffrey(2001), Law and Obligations and legal Remedies, 2 nd edn., London, Cavendish
39. Von Bar, Christian & Drobniq(2004), Ulrich the Interaction of contract law and Tort and Property Law in Europe (A comparative Study), 1st edn., Munchen, Sellier (European Law Publishers)

B. Articles:

40. Battesini, Eugenio(2013), Comparative Tort Law and Economics: Strict Liability in Brazilian Legal Practice
41. Borghetti, Jean-Sébastien(2009), "The definition of la faut in the avant-projet de réforme", pp. 289 -271 Cited in Cartwright, John, Stefan Vogenaur & Simon Whittaker, Reforming the French Law of Obligations, 1 st edn., Oxford, hart publishing
42. Brueggemeier, Gert(2012), Risk and Strict Liability: The Distinct Examples of Germany, the US and Russia (December 2012 ,1). EUI Working Papers Law No.
43. Büyüksagis, Erdem and Van Boom(2013), Willem H., Strict Liability in Contemporary European Codification: Torn between Objects, Activities, and Their Risks Georgetown Journal of International Law, Vol. 44, No.
44. Calnan, Alan(2007), The Fault(s) in Negligence Law. Quinnipiac Law Review, Vol. 25
45. Descheemaeker, Eric(2012), Obligations quasi ex delicto and Strict Liability in Roman Law (January 31 ,(2012 ,19 Journal of Legal History (2010), pp. 20-1; Edinburgh School of Law Research Paper No.
46. Gerhart, Peter M.(2007), The Death of Strict Liability. Case Legal Studies

Research Paper No. 12-7.

47. Henderson, Jane(2009), "Entrepreneurs and consumers as subjects of Civil law", pp. 180-171 Cited in, William Simons, Private and Civil Law in the Russian Federation, volume 60, Boston, Martinus Nijhoff Publishers
48. Kotler, Martin A.(1997), Reconceptualizing Strict Liability in Tort: An Overview (January 1997 ,1). Vanderbilt Law Review, Vol. 50
49. McDonald, Barbara(2005), Legislative Intervention in the Law of Negligence: The Common Law, Statutory Interpretation and Tort Reform in Australia. Sydney Law School Research Paper No. 20/06; Sydney Law Review, Vol. 27, No. 3
- 50 . Miller, Nelson P., An Ancient Law of Care (September 2011 ,9). Available at SSRN: <http://ssrn.com/abstract=1924907> or <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1924907>
51. Mondello, Gerard(2011), Hazardous Activities and Civil Strict Liability: The Regulator's Dilemma. FEEM Working Paper No. 21
52. Nottage, Luke R.(2005), A Decade of Strict-Liability Litigation under Japan's Product Liability Law of 1994. Sydney Law School Research Paper No. 16/06; Australian Product Liability Reporter, Vol. 16, No. 5
53. Van Boom, Willem H.(2004), Some Remarks on the Decline of Rylands v. Fletcher and the Disparity of European Strict Liability Regimes
54. Wagner, Gerhard(2011), Strict Liability in European Private Law. HANDBOOK OF EUROPEAN PRIVATE LAW, Jürgen Basedow, Klaus J. Hopt and Reinhard Zimmermann, eds., Forthcoming.